

הרב אריאל דוד

אמירת שבע ברכות שלא בבית החתן והכלה

ראשי פרקים

א. סוגיית הגמרא	ד. שיטת הרא"ש - העברת החופה למקום אחר
ב. דעת התוספות וסיעתם - מברכים בבית החתן בלבד	1. שתי דרכים לבאר את דברי הרא"ש
ג. דעת הר"ן וסיעתו - מברכים בכל מקום שהחתן והכלה נמצאים	2. שיטת הטי"ז
	3. שיטת הטור והבית-יוסף
	4. ראייה מרבנו פרץ ורבנו ירוחם
	ה. פסיקת ההלכה ומנהג ישראל
	ו. שינוי המציאות בזמננו

בימינו, רוב האנשים עורכים סעודות לכבוד החתן והכלה בשבעת ימי המשתה, שלא בבית הזוג החדש, ומברכים שבע ברכות; חלק מהאנשים נוהגים לברך את שבע הברכות רק בבית החתן והכלה ולא במקומות נוספים, וישנם מנהגי ביניים. בשורות הבאות נראה את מקורן של השיטות וטעמיהן, ולבסוף נציע את הדרך אשר לענ"ד מרווחת יותר.

א. סוגיית הגמרא

רבי אבא בר זבדא מסר בשם רב (סוכה כה, ב), ש"חתן והשושבינין וכל בני החופה פטורין מן הסוכה כל שבעה", והגמרא ביארה שהחתן ובני חופתו מחוייבים בשמחת הנישואין ואינם יכולים לקיימה תוך אכילה בסוכה,¹ מחמת צירוף סיבות: א. אי אפשר לאכול בסוכה, משום ש"אין שמחה אלא בחופה". ב. א"א לאכול בסוכה ולשמוח בחופה, משום ש"אין שמחה אלא במקום סעודה". ג. א"א לעשות חופה בסוכה, לאביי "משום ייחוד"² ולרבא "משום צער חתן".³ לבסוף הביאה הגמרא שרבי זירא העיד על עצמו שכחתן גם אכל בסוכה וגם שמח, ושמחתו היתה יתירה, שקיים את שתי המצוות. זו תמצית הסוגיה, ולהלן נתמקד בארבע מילים מתוכה: "אין שמחה אלא בחופה".

ב. דעת התוספות וסיעתם - מברכים בבית החתן בלבד

בעלי התוספות (שם ד"ה אין) כתבו:

1. ופטורים משום שהעוסק במצוה פטור מן המצוה (המאירי והר"ן [יא, ב בדפי הר"ף]), או משום מצטער, שאם תושבת השמחה יצטערו החתן וחבורתו (ראב"ד בהשגות על הר"ה [אות א] ור"ן בסוגיה הבאה), או משום תשבו כעין תדורו, שדרך בני אדם לצאת מביתם כדי לשמח חתן וכלה (רא"ה).
2. שסתם סוכה היו עושים בגותיהם, ושמה ירד החתן לעשות צרכיו ויתייחד אחר עם הכלה (רש"י). טעם זה אינו שייך כאשר הסוכה במקום שמצויים בו עוברים ושבים.
3. שהמקום צר ופתוח ובוש לשחק עם כלתו (רש"י), וסעודת חתן אין בה זמן קבוע, שכל היום באים לשמח זה אחר זה והוא רוצה להאכילם (מאירי). טעם זה שייך עוד יותר כאשר הסוכה במקום שמצויים בו עוברים ושבים. ובמאירי כתב פירוש אחר, שצער הוא לחתן להדחק בסוכה אחת עם כל בני חבורתו.

אין שמחה אלא בחופה - משמע מכאן דאם יצא חתן מחופתו, אפילו כלתו עמו, והולכים לאכול בבית אחר, דאין מברכין 'שהשמחה במעונו' ולא ברכת חתנים, כיון דאין שמחה אלא בחופה. ובפרק קמא דכתובות (ז, ב) אמרינן נמי "מברכין ברכת חתנים בבית חתנים", משמע דוקא במקום חופה, דהוא בית חתנים, ומיהו אין ראיה משם דלמא לאפוקי מדרכי יהודה קא אתי, דאמר אף בבית האירוסין מברכין אותה.⁴ וצריך לדקדק מה היא חופה, דאי במקום שברכו תחלה ברכת נישואין קרי ליה חופה, פעמים שאפילו ברחוב העיר מברכין אותה כשהעם מרובין ואין יכולין ליכנס בבית, אלא מקום עיקר ישיבת חתן וכלה קרי ליה חופה⁵ ולא מקום העשוי לאקראי בעלמא, ושם מברכין ברכת חתנים כל שבעה.

לשיטת התוספות, אם החתן והכלה יצאו מן החופה, לא אומרים 'שהשמחה במעונו' בברכת המזון ולא שבע ברכות, כי אין שמחה אלא בחופה. הגמרא אמרה שישנה בעיה לשמוח שלא במקום חופה, אולם לא מפורש מהי אותה בעיה. התוס' מבינים שזו בעיה הלכתית, שאין לברך שלא במקום המרכזי של שמחת הנישואין, משום שיש פגם באותה שמחה (יתכן שהפגם מורגש מציאותית ויתכן שהוא חסרון בהגדרתה הרשמית של השמחה). ה'חופה' האמורה כאן אינה האתר בו נערך מעמד החתונה, שנערכת פעמים רבות במיקום אקראי משיקולי גודל וזמינות. אלא הכוונה למקום שמיועד לישיבת החתן והכלה בשמחתם ולאפוקי מקום שהוסב לזה באופן רגעי. ומצד שני, אין הכוונה דווקא לביתם של החתן והכלה, אלא לכל מקום שנקבע עיקר לשמחתם (ראו דבריו של הרב יעקב סבתו, מאורנו יא, עמ' 116-117).

דברי התוס' הובאו באור-זרוע (ח"ב סי' רצט) ובהגהות-אשרי (סוכה ב, ח, א), וכן פסקו הרמב"ן והרשב"א והרא"ה והריטב"א ורבנו קרשקש (כתובות ז, ב-ח, א), המרדכי (סוכה תשדמ), תלמידי רבנו יונה (בשטמ"ק כתובות ז, ב ד"ה תניא), שו"ת תמים-דעים (סי' קפט),⁶ נראה שכך דעת הארחות-חיים (ברהמ"ז סא) ועוד.

ולשיטה זו לא מברכים בבית אחר אפילו כשעורכים שם סעודה במיוחד לכבוד החתן והכלה (או"ז ו"קצת מפרשים" שבמאירי, כתובות ח, א).⁷

ג. דעת הר"ן וסיעתו - מברכים בכל מקום שהחתן והכלה נמצאים

לעומת זאת, כתב הר"ן (יא, ב ד"ה וכתבו) :

ובודאי 'שהשמחה במעונו' אומרינן אותה אפילו שלא בחופה, דהא מכי רמו שערי באסיתא אמרינן ליה, דליכא חופה. וכיון שכן, יש לומר דאפילו שלא במקום חופה מברכין ברכת חתנים, דהא ברכה אע"ג דמשום שמחה קא אתיא, לא תליא בחופה. והכא הכי קאמרינן, דעיקר שמחה ליתא אלא בחופה.

אמירת 'שהשמחה במעונו' אינה תלויה בחופה, שהרי היא נאמרת עוד קודם, משעה שהחלו להכין את סעודת החתונה (כתובות ח, א), ולכן הסיק הר"ן שיש לאומרה בכל

4. כפי שמוסבר שם, הכוונה היא דווקא ביהודה (ולא בגליל), שהיו מתייחדים החתן והכלה מיד לאחר האירוסין. יוצא אפוא שבמס' סוכה מדובר בברכת חתנים של ימי השמחה, ובמס' כתובות מדובר על ברכת חתנים של הנישואין (שאינה תלויה בהכרח בשמחה), וזו כוונת התוספות שאין הכרח להקיש מזה לזה.

5. כלומר, לשון 'חופה' משמשת לשני מונחים שונים, חופה הראויה לקניין נישואין וחופה שהיא המקום המיוחד לשמחת החתן והכלה. ואכמ"ל.

6. הראב"ד עצמו סובר אחרת (יובא להלן), אולם סימן זה בתמים דעים הוא לחכם אחר ומוזכר בו הרב המגיד.

7. אמנם נחלקו בתוך סיעה זו האם למרות שאין מברכים ברכת חתנים יאמרו 'שהשמחה במעונו', האם גם יברכו 'אשר ברא', או שלא יוסיפו כלום (ואכמ"ל).

מקום בו נמצאים הזוג, וה"ה ברכת חתנים. ודברי הגמרא "אין שמחה אלא בחופה" אין משמעם להלכה בדיני שמחת חתן וכלה, אלא לפגם במציאות השמחה, ולא חייבה התורה את החתן וחבורתו לשמוח שמחה פגומה ולכן פטרתם מחובת סוכה.⁸

הר"ן סיים שכך המנהג, "לברך ברכת חתנים בכל אחת מבתי החתונה כל זמן שהחתן והכלה הם שם", אך הוסיף ש"יש לחוש לדברי רבותינו הצרפתים בעלי התוספות". אולם כשיטתו שלו מצינו הלכה למעשה אצל מספר ראשונים: תניא רבתי (סי' צא) בשם בעל העיטור, הראב"ד (הובא באר"ח), מהר"ם מרוטנבורג (הגה"מ ברכות ה, ב), שבלי הלכת (ח"ב עמ' קמ, מהד' רמ"ז חסידה), המאירי (כתובות ח, ב), הסמ"ק מצוריד (קפ) ועוד. נראה שכך גם דעת הר"ש משאנץ ואחיו הריצב"א,⁹ וכך גם דייקו ברש"י (שטמ"ק כתובות ז, ב ד"ה בבית) וברמב"ם (שו"ע המקוצר ח"ז עמ' תע).

ד. שיטת הרא"ש - העברת החופה למקום אחר

1. שתי דרכים לבאר את דברי הרא"ש

הרא"ש (סוכה ב, ח; וכן בתוס' הרא"ש) ציטט את דברי התוספות ולאחר מכן הוסיף:

ונראה דמהכא אין ראיה שאין לברך ברכת חתנים במקום שהחתן והכלה הולכים לאכול בבית אחר, דהכי פירושו הכא - "אין שמחה אלא בחופה" כיון שאין דעתו להניח חופה אלא כדי לאכול בסוכה ואח"כ חוזר לחופתו, אבל אם הולך לגמרי לבית אחר הוא וחביריו אחריו ועושים אותו בית עיקר, גם שם נקראת חופה ויכול לברך שם ברכת חתנים. וכן היה מעשה באדם אחד שהולך כלתו לעיר אחרת והצריכוהו לברך שם ברכת חתנים.

מקום יש ברא"ש להניח בו שני פירושים אפשריים: א. הרא"ש מפרש את תוספות: דווקא כשהולכים לבית אחר לזמן מה ולאחר מכן חוזרים, לא מברכים. אבל כשהזוג הולך לבית אחר לכל ימי המשתה, מברכים, כי נעקרה קביעות החופה ועברה לבית השני. ב. הרא"ש חולק על התוספות: דווקא בסוכה לא מברכים, שאין בה שמחת נישואין (שהרי מטרת ההליכה לשם היא קיום מצוות החג ולא שמחת הנישואין¹⁰). אבל כשהולכים לשמוח בבית אחר, מברכים, שהרי ישנה שם שמחת נישואין, ואף שדעתם לחזור לבית הראשון, באותה שעה בבית השני הם שמחים.

8. בשו"ת שערי יושר (א, לו אות טו) כתב שבשונה מתוס' שכתבו שמברכים רק במקום חופה ולא מחוצה לה, "ואפילו באותה חצר", לר"ן מברכים גם בחדרים וחצרות הסמוכים לחופה (אך לא בכל בית שעורכים בו סעודה לכבודם), וחילו מהמנהג שהובא בר"ן שבירכו "בכל אחד מבתי החתונה". אולם לענ"ד עשו כך משום תנאי החיים באותה עת, ולא שכך בלבד מותר, שהרי הר"ן למד מ"שהשמחה במעונו", והיא אינה נאמרת רק בחצרות הסמוכות למקום החופה, וכן כתב שברכת חתנים "משום שמחה קא אתיא" ו"לא תליא בחופה".

9. באו"ז (ח"ב סי' רצט) הובא מעשה שסעדו שלא במקום חופה, ולא הניחם הריצב"א לברך. נוסח שונה הובא בתוספות שעל האלפס (כתובות שם), בו נראה שמצוטטים דברי הר"ש משאנץ והריצב"א בלשונם שלהם, וכך הוא הסיפור: "ומעשה שחזרו סיעת החתן עם החתן מפרי"ש למלאו"ן ובירכתי ז' ברכות כיון שהוא תוך שבעה, ודוקא כשחזר החתן מתוך שמחת חופה, אבל נתאכסנו כמו אורח, לא". אין לנו הכרעה ברורה בין הנוסחאות, אך מלאות הסיפור ופירוט השמועות בתוספות שעל האלפס, מטות את הכף לטובת הנוסח השני.

10. יתירה מזאת, הגמרא נתנה טעמים מדוע קשה יותר לקיים את השמחה בסוכה מאשר בחופה, ואם כן, ברור שהציאה מן החופה לסוכה ממעטת בשמחה ונעשית רק מפני חובת סוכה.

2. שיטת הטי"ז

הטי"ז (אבה"ע סב סק"ז) פירש תחילה כפירוש הראשון, שמברכים דווקא כשהזוג הולך לכל ימי המשתה, וחילו מן המילים "הולך לגמרי לבית אחר", כלומר הליכה גמורה עד סוף ימי המשתה, וכן המעשה באדם שהלך לעיר אחרת מורה יותר כפירוש הראשון.

אך הטי"ז הביא שלוש טענות מדוע אין לפרש כן: א. לשון הרא"ש: "אין מכאן ראיה שאין לברך במקום שהחתן והכלה הולכים לאכול בבית אחר", ומשמע שהולכים לשם לאכול לפי שעה¹¹ ואם הכוונה דווקא כשהולך עד סוף ימי המשתה, לכאורה העיקר חסר מן הספר והיה לו לפרש דבריו.¹² ב. הלשון "גם שם נקרא חופה" מורה כי הבית הראשון לא נעקר גם הוא, ונראה שהזוג מתכנן לשוב לשם עוד בתוך ימי המשתה. ג. אם נאמר שלא מברכים כשהלכו לשמוח בבית ידידים, יקשה לנו מדבריו לפני כן בהולך לסוכה. כפי שראינו, הליכה לסוכה אינה דומה להליכה לבית חברים והסברה לברך שם רחוקה יותר, וא"כ, אי אפשר ללמוד מכך שלא לברך במקרה השני, ומה מקורו של הרא"ש?

לכן הסיק הטי"ז כפירוש השני, שדווקא בסוכה לא מברכים, שאין בה שמחת נישואין כלל, אבל כשהולכים לשמוח בבית אחר מברכים, אף שדעתם לחזור לבית הראשון, שבאותה שעה גם הבית השני קרוי חופה.¹³

3. שיטת הטור והבית-יוסף

אמנם מדברי הטור (שם, י) נראה שהבין את דברי אביו כפירוש הראשון, שכן במקרה שלא מברכים כתב "יצא משם לאכול בבית אחר ודעתו לחזור אחר כך לחופתו", ולא הביא את המקרה של סוכה. הוזה אומר כי לשיטתו התנאי לברכה במקום אחר הוא עקירת החופה ואילו ביציאה זמנית אין מברכים.¹⁴ ועל דבריו כתב הב"י: "כן כתבו התוספות והרא"ש", כלומר שהבין שדברי הטור והרא"ש הם כשיטת התוספות. וגם מדברי הרמ"א נראה שהבין כפירוש הראשון, שכן הביא בדרכי-משה הארוך את התוספות והרא"ש כשיטה אחת.

בסוף דבריו הביא הב"י את דברי הפסקי-תוספות בכתובות (פ"א אות לא):

כשהחתן הולך עם כלתו לעיר אחרת, אין לברך אלא בבית חתנים.

האם הפסקי-תוספות חלקו על הרא"ש? הבית-יוסף הביא שתי אפשרויות: א. שני המקורות עולים בקנה אחד, הפסקי-תוספות עסקו במקרה שהולכים לעיר אחרת לטייל ודעתם לחזור לביתם תוך שבעה, ואילו הרא"ש דיבר בהולכים להתיישב ולדור באותה עיר אחרת. ב. הראשונים אכן חולקים, ואנו הולכים אחר הרא"ש "דפוסק מובהק הוא, וכל שכן שאותו פסק לא נמצא בתוספות".¹⁵

באפשרות א' של הב"י, דברי הרא"ש מתפרשים כפירוש הראשון לעיל, שמברכים רק כשהזוג עוקר דירתו לשאר ימי המשתה. ובאפשרות ב' מתפרשים דברי הרא"ש כפירוש

11. לפי הפירוש הראשון, משפט זה הוא ציטוט מילות התוספות למרות שכוונתו למקרה שונה, ותמוה. ולפי הפירוש השני, הרא"ש התכוון לצטט את התוספות ואז לחלוק עליהם, כך שהניסוח מדויק.

12. כך כתב הרב יעקב סבתו במאמרו הנזכר לעיל.

13. לדרך זו, מילת "לגמרי" משמעה שהולכים לאותו בית מתוך כוונה לילך לשם, ולא רק מתוך צורך צדדי.

14. את דברי הטור ש"אם יצא משם לאכול בבית אחר ודעתו לחזור אחר כך לחופתו, אין מברך שם ז' ברכות", ביאר הטי"ז שהכוונה לאכילה הכרחית ולא לשם שמחה, אולם לענ"ד דחוק לומר שהטור סתם כך את דבריו.

15. אמנם לא ידעתי מדוע העובדה שהפסק לא נמצא בתוספות שעל הדף גורעת ממנו, שהרי פעמים רבות פסקי-התוספות הן פסקים של קבצי תוספות אחרים מאשר אלו שעל הדף (כפי שציין למשל בחת"ס ביצה יב, ב).

השני (כמסקנת ה"ז), כי אם נפרש כפירוש הראשון, נצטרך לומר שלפסקי-תוספות אפילו כאשר הזוג עוקרים דירתם והולכים להתיישב בעיר אחרת, אין לברך, ולשיטה כזו לא מצינו לא חבר ולא סברא. ועלינו לברר איזו אפשרות ראה בה הב"י עיקר.

בשו"ע (סב, י) כתב בלשון זו:

יש אומרים שאם החתן יוצא מחופתו, אפילו כלתו עימו, והולכים לאכול בבית אחר, אין אומרים שם ברכת חתנים. והני מילי כשדעתו לחזור אחר כך לחופתו, אבל אם הולך לגמרי לבית אחר וכל החבורה עמו ונעשה אותו בית עיקר - גם שם נקרא חופה ומברכין ברכת חתנים. וכן לפעמים שהולכין החתן והכלה לעיר אחרת - צריך לברך ברכת חתנים אם הוא תוך שבעה (ואין דעתו לחזור, רמ"א).

השו"ע מביא בלשונו שלו את דברי הרא"ש והטור (כפי שציין בביאור הגר"א סקכ"ט), וכפי שאת הרא"ש אפשר לבאר בשני אופנים, גם בדברי השו"ע ניתן להסתפק.

החלקת-מחוקק (סקט"ז) פירש את המילים "והני מילי כשדעתו לחזור אחר כך לחופתו", שדעתו לחזור בתוך ימי המשתה, ואם כן, "הולך לגמרי לבית אחר" משמעו על דעת שלא לחזור בתוך שבעת ימי המשתה, כפירוש הראשון ברא"ש וכאפשרות א' בב"י. כאמור לעיל, אין הכרח לפרש כן את הב"י, ומאחר שכך, היה אולי מקום להעדיף לפרש את השו"ע כפירוש השני ברא"ש, שהוא מסתבר יותר. נוסף לכך, יתכן כי יש בידינו לוודא מה סבר השו"ע דווקא על פי מה שלא כתב. על דברי השו"ע "לפעמים שהולכין החתן והכלה לעיר אחרת - צריך לברך ברכת חתנים אם הוא תוך שבעה", הוסיף הרמ"א את המילים "ואין דעתו לחזור", כאפשרות א' שהביא הבית-יוסף, שאם דעתו לחזור מודה הרא"ש שלא יברכו. ומכך שהשו"ע חיסר מילים אלו, משמע שנקט כעיקר את אפשרות ב', לפיה אם הלכו לאותו מקום לצורך שמחת הנישואין ולא לצורך צדדי, יש לברך גם אם דעתם לחזור למקום הראשון בתוך ימי המשתה.

4. ראה מרבנו פרץ ורבנו ירוחם

ומלשונות ראשונים אחרים ראה לפירוש השני: תוס' רבנו פרץ (סוכה שם) ורבנו ירוחם (כב, ב), מהדורת ר"י חזן ח"ג עמ' ל) תלמידו של הרא"ש, כתבו דברים דומים למדי לרא"ש, בתוכן ובמבנה. כלולה בהם הראיה לכאורה לפירוש הראשון ("הולך לגמרי"), אלא שמופיע שם להדיא כפרשנות השניה ("שאין דעתו להניח החופה אלא כדי לאכול בסוכה"). וכן כשהביא רבנו אשר ב"ר חיים בספר הפרדס את השיטות, הציג את שיטת התוספות והרשב"א כחולקת על שיטת הרא"ש (מהד' רמ"ל קנצלנבוגן עמ' קי-קיא).

גם רבותינו האחרונים, המהרש"ל (יש"ש כתובות א, כ) והב"ח (שם ד"ה ואין), סברו שהרא"ש חולק על התוס', והוא כפירוש השני בו. וכן נראה מהלבוש (אלא שיש להסתפק האם פירש כך את השו"ע או שכתב זאת כדעתו שלו).¹⁶

ה. פסיקת ההלכה ומנהג ישראל

לפי הפירוש הראשון ברא"ש ובשו"ע, מברכים רק כשעקרו דירתם עד סוף ימי המשתה. וכך נקט הרב עזרא עטיה (מובא ביחו"ד ז, קצד) וכך פסקו תלמידיו - הרב עובדיה יוסף (שם) ובילקו"י שובע-שמחות ח"א יז, ו), הרב בן ציון אבא שאול (בית-חתנים, יד), הרב מרדכי אליהו (שו"ת מאמר-מרדכי ב, ו), סידור קול-אליהו מהד' תשע"ד עמ' 916).

16. יש לעיין בדעת הרא"ש. מחד, כתב שאין שמחה אלא בחופה ויש לברך במקום עיקר השמחה, ומאידך, פסק כרבי זירא שחתן וחבורתו חייבים בסוכה, והרי הדין שאין שמחה אלא בחופה בא לבאר את דעת רב מדוע לפטור את החתן וחבורתו! עסקנו בזה בגרסה המורחבת של מאמרנו, ירחון האוצר מג, אב תשי"פ, עיי"ש.

ולפי הפירוש השני ברא"ש ובשו"ע, מברכים כל עוד ההליכה לאותו בית היא לצורך שמחת הנישואין ולא לצורך צדדי. וכך נקטו הרב שלום משאש (שמש-ומגן ח"ג אבה"ע סי' כד-כה ועוד) והרב יעקב משה הלל (וישב-הים ב, כה אות ו'¹⁷). ולעיל הראינו פנים לפירוש השני.

מנהג קהילות אשכנז כולן לברך, וכן פסקו הלבוש, הבאר-היטב (סקי"ד), המהר"ל (הובא בט"ז), ה"ט"ז, המנחת-שלמה (ג, קג אות כ) ועוד.¹⁸ ומנהג תימן אף הוא לברך (מהרי"ץ בפעול-צדיק ג, רנב; בברכת-משה ב, לד ועוד). ובקהילות ספרד, הר"ן העיד שהמנהג בברצלוניה שבספרד היה לברך (אף שהוא עצמו כתב לחשוש לשיטת התוספות), ונראה שמנהג קדמון זה היה נפוץ אצל רוב קהילות הספרדים (מכמה סיבות שונות). כך היה מנהג איזמיר שבטורקיה (כנה"ג הגה"ט סב, כז); ריגיו (שו"ת הרב"ך סי' עג), פירארא (פחד-יצחק, ברכת חתנים כל שבעה, דף סב) וליוורנו שבאיטליה (סידור בית-עובד דיני ברכת חתנים, יח); מרוקו ('דברי שלום ואמת' ח"ד עמ' 198¹⁹); ג'רבא ותוניסיה (עלי-הדס עמ' קפ), לוב (נחלת-אבות, מנהגי נישואין, ל), מצרים (תעלומות-לב ח"ג קוני' הליקוטים אבה"ע סי' ז) ועוד. אמנם בילקוט-יוסף ובבית-חתנים הביאו שמנהג הספרדים בירושלים היה לברך רק בבית החתן והכלה. וראו בשו"ת וישב-הים (בסיכום, אות י) שפקפק אם כך היה מנהג ירושלים,²⁰ אלא לכל היותר חכם אחד הורה כן לשומעי לקחו (וכמדומה שהמונח 'מנהג ירושלים' אצל הרב עובדיה יוסף, כוונתו, בד"כ, מנהג ישיבת פורת-יוסף ויוצאי אר"ץ ובבל). וכתב הרב מאיר מאזוז (ברכת-ה' ח"ה עמ' ע הערה 1) שמנהג ירושלים שלא לברך כנראה נתחדש בדור האחרון.²¹

ונוסיף שגם לפוסקים שאין לברך אלא אם עקרו דירתם לבית השני עד סוף ימי המשתה, ישנם מקרים בהם גם לשיטה זו יש לצדד שמברכים - כגון כשצפוף בבית הזוג הצעיר וסועדים במקום מרווח יותר (שו"ת הרדב"ז ח"ד סי' רמט, הובא בכנה"ג הגה"ט כז, וכע"ז בשו"ת אהל-יוסף בסוף הספר); בשבת, שהיא עקירה לזמן ממושך וחשוב (הרב מרדכי אליהו שם, הרב יעקב סבתו שם, הרב יצחק ברכה [עמ' תעב אות ה]); כשעוקרים דירתם למשך כמה ימים (שו"ת שערי-עזרא שם); ביום השביעי והאחרון, כאשר הזוג עוקרים דירתם עד סוף ימי המשתה (הר"מ אליהו שם, הר"ד עידאן [נוען-שמאל יב]). וכמובן, ביום הראשון, בסעודת החתונה (רדב"ז שם).

ו. שינוי המציאות בזמננו

בימי קדם היה מקום קביעות עיקרי, וביררו הראשונים מה הדין בשאר המקומות, האם ניתן לשנות את הקביעות או להוסיף מקום. כיום, לכאורה, זהו מקרה שונה שעליו לא דנו הראשונים. בזמננו לא נהוג כלל לייחד לחתן והכלה 'בית חופה', כלומר מקום

17. אמנם בצורה שונה מעט, ולבסוף אף הפליג להציע שהשו"ע פוסק כר"ן, ע"ש ואכמ"ל.
18. ובסידור דרך החיים (דיני ברהמ"ז בבית החתן אות ט) ובקיצושו"ע (קמט, ו) הצריכו לייחד באותו מקום חדר לחתן ולכלה. ולא נהגו כמותם.
19. במרוקו (ובארצות נוספות) בדרך כלל לא היו החתן הכלה יוצאים מחופתם כל שבעת ימי המשתה, ולכן היו שחשבו שאין מברכים אלא בחופה, אך לאמתו של דבר, אם חתן היה יוצא מחופתו, היו מברכים (שמש ומגן, שם. ויתכן שהיו חכמים שסברו שלא, בניגוד לדעה ולמנהג הרווחים). ויצויין שרבי ישראל ורבי מאיר אבוחצירא, בירכו ז' ברכות גם שלא במקום חופה (הגהת ר"מ מאזוז לשו"ת שואל-ונשאל ג, תלח).
20. ראו סידור חקת-עולם (דף קצד, ב), ירושלים תרנ"ג, ושו"ת ברכת-יהודה (ח"ד אבה"ע סי' יד עמ' רמד).
21. בילקוט-יוסף הביא רק את מנהג הספרדים בירושלים, ותמוה שהתעלם ממנהג רוב העולם, גם הספרדים, והרי אין סב"ל במקום מנהג. ואולי הוא לדרכו, שבני ספרד שנהגו שלא כשו"ע צריכים בא"י לשנות מנהגם, ולכן אין ללמוד ממנהג ספרדים בחו"ל אלא רק ממנהגם בא"י. לכן גם פסק הגרע"י (בית-חתנים יד, ג) לברך 'אשר ברא' שלא בבית החתן נגד סב"ל, כמנהג הספרדים בירושלים, אף שזו דעת מיעוט ראשונים.

שמחה אחד, בו הם לנים כל שבעת הימים ושם משמחים אותם, אלא לערוך לכתחילה סעודות אצל קרובים וחברים, כל פעם בבית אחר, ועיקר השמחה היא בבית אחרים. כך האירוח וההכנות אינם למעמסה על הזוג הצעיר, וכך הם יכולים לגוון את הקרואים לסעודה ולשמוח בחברת מכרים מכמה מקומות שונים. מסיבה זו, אף כמה מפוסקי דורנו שנקטו בדעת השו"ע שלא לברך כשהלכו למקום אחר לשמוח באופן זמני, סברו שבימינו אין זו שמחה פגומה אלא השמחה הרגילה (ואולי אף מעולה יותר) ולכן יברכו שבע ברכות. וכביכול בני הזוג התנו מראש שכל מקום בו יסבו לסעודת שמחתם, הוא מקום חופתם.²² יסוד הדברים כבר מופיע ביש"ש (שם) ובט"ז (שם).

בכתובות (ח,א) למדנו שמברכים 'שהשמחה במעונו' עוד קודם הנישואין, כאשר החלו בהכנת הסעודה. והקשה הר"ן על סיעת התוספות, הרי ברכה זו נעשית שלא במקום חופה וכיצד לשיטתם מברכים? הביאור המקובל הוא שכאשר ישנו בית חתנים, נפגמת השמחה כשיוצאים משם, אבל כאשר עדיין אין חופה, אין בהיעדרה גריעותא ולכן מברכים 'שהשמחה במעונו'.²³ אם כן, הסיק הרב דוד שריקי (ימין דוד על הלכות ברכת חתנים, עמ' כה), בימינו שאין נוהגים במנהג חופת שבעת הימים, אפשר לברך שבע ברכות בכל מקום גם לפי התוס'. ואין לדחות ולהבדיל בין 'שהשמחה במעונו' לז' הברכות, שהרי התוס' השוו ביניהם וכתבו שמחוץ למקום חופה אין מברכים שהשמחה במעונו ולא ברכת חתנים (ואף הר"ן שהקשה על תוספות, ודאי לא חילק בין הברכות).²⁴

טעם נוסף הוא ע"פ הרדב"ז (שם), ש"אם יצאו מפני שבית החופה קטן מהכיל הקרואים, מברכין שם שבע ברכות, לפי ששם הוא עיקר השמחה". בימינו מצוי שדירת הזוג הצעיר קטנה מלהכיל את כל הסועדים, וגם המטבח עדיין לא מאורגן ומתורגל בהכנת סעודות מרובות משתתפים. וכפי שיציאה למקום מרווח יותר מתירה לברך, כך תתיר יציאה למקום שיותר נוח לחגוג בו, ובו תחשב עיקר השמחה.

אמנם, כמה מורים יצאו כנגד פסיקה זו. הרב משה פנירי (בית-חתנים יד, ב) הסכים לטענה שהמציאות השתנתה, אך לטענתו, "אין בה די כדי לחוקקה כהלכה פסוקה לברך ברכת חתנים בכל מקום", ושלוש סברות מנה: א. הראשונים הסוברים שמברכים רק במקום חופה, כתבו שחופה היא "מקום עיקר ישיבת חתן וכלה... ולא מקום העשוי לאקראי בעלמא", ועשיית סעודה בכל יום במקום אחר מוגדרת 'אקראי'. אך לענ"ד, הפגם במקום אקראי הוא רק כאשר ישנו מקום עיקרי. ב. פעמים רבות, פגומה השמחה בסעודה הנערכת בבית אחרים - כגון שבני הזוג יושבים ומצפים עד שיתארגנו, או שממהרים בסעודה כדי שלא להטריח מוזמנים שבאו מרחוק, או שאין מנין סועדים ובעל

22. כך כתבו הרב רפאל כדיר צבאן (נפש-חיה מערכת ח אות י); הרב יוסף בירדוגו (שופריה-דיוסף, אבה"ע עמ' קיח); הרב משה לוי (ברכת ה' שם); הרב חיים דוד הלוי (יעשה לך רבי ה, לח) וחתנו הרב שלמה לוי (צהר ל); הרב יהודה ברכה (ברכת-יהודה שם, וכן הביא בשם הרב שמעון בעדני) ועוד. וראו ערוך-השלחן (שם לו). בשו"ת דברות-יעקב (ב, כא) ציין שכתב השו"ע שאין מברכים "כשדעתו לחזור אחר כך לחופתו", ולא כתב 'לביתו', ובימינו, אמנם חוזר לביתו, אך הרי לא מתקיימים שם חופה ז' ימים, ואין ביתו עדיף מבית חברו.

23. רבי אברהם טריויש צרפתי (ברכת-אברהם ח"א עמ' שכב [מהד' תשמ"ו]), נדפס בהמלצת הב"י המליץ על כך שמתחילה הותרו הבמות, ולאחר שנוסד מקום עבודה קבוע, הבמות נאסרו.

24. ויש לדון בעקבות שינוי המציאות גם מן הצד ההפוך, הרי בימינו עיקר השמחה היא בבית אחרים ולא בבית הזוג, לכן, לאותה שיטה בשו"ע, אולי בזמננו אין לברך בבית החתן והכלה, שהרי אם עושים שם סעודה, עושים זאת באופן חד פעמי ולא כמקום החגיגה הקבוע לכל שבעת הימים. וגם אם לא נקבל סברה זו כדי לברך בבית אחרים, צ"ב האם אפשר להקל כנגדה ולברך בבית החתן והכלה. ומה גם שבזמן הזה, בני זוג שעורכים סעודה בביתם, בד"כ אינם רוצים לסעוד שם אלא עושים זאת כדי שיוכלו לברך את שבע הברכות, כלומר נשארים בביתם מחמת מצוה ולא מחמת שמחה, ולכאורה אין להם לברך, כדין הליכה לסוכה.

הבית מתדפק על דלתי השכנים, או שחלק מהמוזמנים אינם מכירים זה את זה ולא את החתן והכלה וכו'. ולעני"ד זו טענה מוזרה, וכי כשעורכים סעודה בבית החתן, לא מתחשבים במאחרים או במי שצריך לצאת מוקדם? וכי בבית החתן לעולם לא יבואו מכרים של אבי הכלה שהחתן לא מכיר וכדו' ²⁵ ג. השו"ע כתב שהבית השני נעשה עיקר אם הולך החתן לבית אחר "הוא וכל חברתו עמו", ובימינו החתן והכלה הולכים לבדם. אולם העיר על דבריו בשו"ת עטרת-פז (ח"א כרך ג אבה"ע סי' ח), שבכל מקום אליו החתן והכלה מגיעים, הנוכחים שם הם בני חבורתם.

בילקוט-יוסף (שם) כתב שהשו"ע לא חילק, ובהכרח שאינו סובר כך. ולעני"ד, לא הזכיר זאת השו"ע מפני שלא הכיר מציאות זו. ובשתיקת השו"ע, מכיוון דמילתא מסתברא היא, מרווח יותר לומר שמסכים לכך מאשר שהוא שולל זאת (ברכת יהודה). ²⁶

סוף דבר, נראות סברות אלו להתיר לברך בימינו גם לפי הפירוש הראשון ברא"ש ובשו"ע. ואין לדחות שניתן לדון על סברות אלו ולכן 'ספק ברכות להקל', משום שזו סברה מסתברת ויכול הפוסק להכריע את הספק ולברך, ²⁷ ועוד שיש מפרשים כך בשו"ע (ולעני"ד זהו הפירוש המרווח), ועוד שכך מנהג רוב העולם. ועוד, נראה שגם לו היה מוכרע שלא לברך, לא היה באמירת ברכת חתנים חומרת 'ברכה לבטלה'. ²⁸

25. אכן י"ל שאם הזוג מצד עצמם לא היו רוצים ללכת לאותו מקום, אלא באים מחמת אי נעימות מול המארחים וכד', אין להם לברך, כמו כשיוצאים מחמת מצוות סוכה. ואילו כשהם שמחים באירוח אלא שאין מנין ופנים חדשות, לכו"ע אין חובה ולא הידור לחזור אחר אורח מאולץ, אלא יברכו 'אשר ברא' בלבד.

26. ובענין יצחק (ח"י עמ' תנז) כתב בעל הילקו"י שהרדב"ז התיר כשהמקום צר מלהכיל את כמות האנשים, ואילו כאן מדובר רק במניעת טורח, ומנין שזו גם סיבה מספקת לברך? אולם לא ביאר את החילוק בין המקרים, ולעני"ד בשניהם זו יציאה ממקום החופה למקום אחר מחמת סיבה שהיא חלק משמחת הנישואין ולא חיצונית לה (בשונה מיציאה לסוכה), וכעת היחופה אינה מקום השמחה אלא המקום השני, שבו נוח יותר לשמוח. אחרת, גם יציאה למקום מרווח יותר יציאה היא ממקום החופה, ולא היה היתר לברך.

27. הרב עובדיה יוסף הרחיב את השימוש בסב"ל. חרף זאת, בעשרות מקומות הוא מכריע את הספק ומברך (כגון יחו"ד ד, ד; יבי"א ח"ב או"ח סי' כה).

28. א. רב האי גאון כתב שהמנהג לברך ברכת חתנים בלי סעודה "אינו מנהג יפה, אלא שאין איסור בדבר" (מובא ברא"ש כתובות א, יג). וביאר הב"ח (סב, ז) שאת שבע הברכות, ברכות השבח, ראוי היה לברך בכל מקום בו יש שמחת חתן וכלה, וכפי שמשמע מהגמרא, אלא שמסיבות שונות, הוסיפו חכמים תנאים לברכה, "שאז איכא ריבוי שמחה". ומי שבירך ללא אותו תנאי, אף שאין מנהגו יפה, לא בירך ברכה לבטלה (ר"ש לוי, צהר ל, דימה זאת לברכת 'לישב בסוכה' בלי סעודה [משנ"ב תרל"ט סקמ"ח]). ונראה שאף באופנים נוספים שלא נתקן לברך בהם ברכת חתנים (כגון שלא במקום חופה, לפי תוס'), אם מברכים, אין אלו ברכות לבטלה. זו לא סיבה לברך לכתחילה, אולם הדבר מצטרף לעילות שמחזקות את הצד לברך. ב. כמה פוסקים כתבו שבברכות שמחה והודאה לא אומרים סב"ל (ב"ח או"ח כט, ב; הלכות קטנות א, רסד; בית דוד או"ח סי' שנט, דף צג, ג, ועוד). גם ברכת חתנים היא מחמת שמחה, ולפי"ז אין בה סב"ל. ואמנם החמירו בזה רבים (ראו יבי"א ח"ד או"ח סי' ט), אולם מצטרפים דברי הב"ח לעילות הברכה הנוספות ומטות את הכף.